

Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΟΛΟΝΑ):
ΜΕΤΟΧΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΤΜΟΥ ΣΤΗ ΣΑΜΟ
(16ος-19ος αι.)

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Η ΣΑΜΟΣ ΑΠΟ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ
ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΣΑΜΟΥ «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ»
ΑΘΗΝΑ 1998

Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΟΛΟΝΑ):
ΜΕΤΟΧΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ ΣΤΗ ΣΑΜΟ
(16ος-19ος αἰ.)

Ἡ πολιτική τῆς συγκρότησης μετοχιῶν, ἐκ μέρους τῶν μεγάλων μοναστικῶν κέντρων τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας (Ἅγιον Ὅρος - μονή Σινᾶ - Πανάγιος Τάφος - μονή Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου) ἀλλά καί ἐκ μέρους μικρότερων μονῶν, εἶναι γνωστή καί οἱ ἀπαρχές της τοποθετοῦνται στά βυζαντινά χρόνια. Τό πλῆθος τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, τό εὐρύ ἀνάπτυγμα τῆς ἐξακτίνωσής τους ἀπό τό κέντρο ἀναφορᾶς τους καθώς καί ἡ πολυχρόνια ἐπιβίωσή τους μαρτυροῦν τή διάδοση καί κατίσχυση τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ καί τήν πολυσήμαντη σημασία του. Ἡ καίρια γραφίδα, πιθανότατα, τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη προσδίδει στή σχέση τῶν μετοχιῶν μέ τίς κυρίαρχες μονές τόν χαρακτήρα τῆς ἀποικίας πρὸς τή μητρόπολη¹, μολονότι στήν περίπτωση τῶν μετοχιῶν εἶναι ἐλάχιστα τά παρα-

1. «Δέν εἶναι μέρος σχεδόν τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, εἰς τό ὁποῖον τά μοναστήρια ταῦτα δέν ἔχουν κτήματα καί μετόχια, μικρά δηλονότι μονήδρια προσκείμενα εἰς αὐτά ὡς ἀποικίαι πρὸς μητροπόλεις» (Κ. Οἰκονόμος, *Τά Σωζόμενα Ἐκκλησιαστικά Συγγράμματα*, τ. 2, Ἀθήνα 1864, σ. 144. Τό χωρίο αὐτό ἀνήκει στήν Ἐκθεση γιά τήν κατάσταση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πού συνέταξε Ἐπιτροπή μέ πρόεδρο τόν Σπ. Τρικούπη καί μέλη τοὺς Πανοῦτσο Νοταρᾶ, Σκαρλάτο Βυζάντιο, Κωνστ. Δ. Σχινᾶ, Θ. Φαρμακίδη καί τοὺς ἐπισκόπους Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιο καί Ἐλαίας Παῖσιο καί ὑπέβαλε στήν Ἀντιβασιλεία τήν 7/19 Ἰουνίου 1833). Δέν ἀναφέρω ἐδῶ ὅλες τίς ἐργασίες πού ἔχουν γραφεῖ κατά καιροὺς γιά τά διάφορα μετόχια, πράγμα ἄλλωστε ἀδύνατο, ἐπισημαίνω ὅστοςό τήν ἐργασία τοῦ Θαν. Καλαφάτη, *Ἀγροτική πίστη καί οἰκονομικός μετασχηματισμός στή Β. Πελοπόννησο*, τ. 2, Ἀθήνα 1991, σ. 60 κ.ἐ., ὅπου παρουσιάζεται τό παράδειγμα τῆς οἰκονομικῆς δυναμικῆς τῶν μετοχιῶν στήν περιοχή Αἰγιαλείας πού ἀνήκουν κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους στή μονή Ταξιαρχῶν Αἰγίου.

δείγματα σχετικής αυτονομίας και χειραφέτησης, πράγμα που κατά κανόνα συνέβαινε με τις αρχαίες αποικίες.

Ἡ ἵδρυση τῶν μετοχιῶν σέ διάφορους τόπους εἶναι στενά συνδεδεμένη μέ τή λατρευτική ἀκτινοβολία ἐνός μοναστικοῦ κέντρου καί ὅπωςδήποτε, σέ πρῶτο ἐπίπεδο, ἀπορρέει ἀπό τόν ὑψηλό βαθμό θρησκευτικότητας ἐκείνων τῶν χριστιανῶν πού δωρίζουν μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο περιουσιακά στοιχεῖα σέ ἐκκλησιαστικά συγκροτήματα, δημιουργώντας ἔτσι καί συντηρώντας στή συνέχεια τήν ὑπαρξή ἐνός παρομοίου ἐξαρτήματος. Βεβαίως ἡ παράμετρος αὐτή, κατά τρόπο ἀντίστροφο, σχετίζεται μέ τή σαφή καί σταθερή πολιτική συγκεκριμένων μονῶν νά δημιουργήσουν ζωτικό χώρο καί πέραν τῆς ἄμεσης ζώνης ἐπιρροῆς τους, μέ ἄλλα λόγια νά αὐξήσουν τούς πόρους καί τίς οἰκονομικές δυνατότητές τους.

Στήν περίπτωση τῆς Σάμου μποροῦμε νά ἐπισημάνουμε πολύ εὐκόλα τά συνήθη χαρακτηριστικά τῆς ἵδρυσης μετοχιῶν. Τό νησί ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς του βρίσκεται στό σημεῖο στό ὁποῖο ἀσκεῖται ἔντονη ἡ ἐπίδραση δύο κυρίως μεγάλων μοναστικῶν κέντρων: τῆς μονῆς Σινᾶ, — τῆς ὁποίας τά μετόχια μικρά ἢ μεγάλα φαίνεται νά ξεπερνοῦν τίς δύο δεκάδες — καί τῆς μονῆς τῆς Πάτμου τῆς ὁποίας μποροῦμε νά ἐπισημάνουμε τρία μετόχια, ἐνῶ ἔχουμε ὀρισμένες πληροφορίες καί γιά ἕνα τέταρτο². Πρίν ὅμως μιλήσουμε γι' αὐτά τά τελευταῖα, πρέπει νά κάνουμε μιά πρώτη διαπίστωση, ὅτι δηλαδή ἐκ πρώτης ὄψεως ξενίζει τό γεγονός τῆς ὑπαρξῆς τόσων πολλῶν «ξένων» μοναστηριακῶν ἐξαρτημάτων στή Σάμο, ἄν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι στά ἐδάφη τοῦ νησιοῦ ὑπάρχει ἔντονη ἐπιτόπια μοναστική δραστηριότητα μέ ἀκμάζουσες μονές πού ἱδρύονται ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰ. καί ἔκτοτε δεσπόζουν δυναμικά στόν χώρο αὐτό³. Ἀκόμη καί ἄν δεχθοῦμε ὡς σωστή τήν παρατήρηση τοῦ Κρητικίδη ὅτι τά περισσότερα μετόχια ἀνήκουν σέ μονές τῆς Σάμου ὁ συσχετισμός ἀνατρέπεται ὑπέρ τῶν «ξέ-

2. Πληροφορίες γιά τό μετόχι τῆς Φανερωμένης καί τή σχέση του μέ τήν Παναγία τῆ Σαραντασκαλιώτισσα, βλ. στήν ἐργασία τοῦ Μαν. Βουρλιώτη, «Οἱ τοπικοί προεστοί τῆς Σάμου. Ἡ περίπτωση τῶν προγόνων τοῦ καπετάν Σταμάτη», *Ἀντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος γιά τόν Νικόλαο Α. Δημητρίου*, Ἀθήνα 1992, σ. 316.

3. Εἶναι ἐνδεικτική ἀλλά καί χαρακτηριστική τῆς κατάστασης αὐτῆς ἡ μαρτυρία τοῦ Ἑμμ. Κρητικίδη (*Τοπογραφία ἀρχαία καί σημερινή τῆς Σάμου*, Ἐν Ἐρμουπόλει 1869, Φωτομηχανική ἀνατύπωση «Καραβίας», 1982), ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιά τήν ὑπαρξή 46 μετοχιῶν στή Σάμο ἀπό τά ὁποῖα, κατά τόν Σάμιο λόγιο, 27 ἀνήκουν σέ μονές τῆς Σάμου, 3 σέ ἰδιώτες καί τά ὑπόλοιπα σέ μονές ἐκτός τῆς Σάμου. Ὡστόσο παραμένει πάντα τό πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ κάθε φορά τῆς ἐννοίας τοῦ μετοχιοῦ, ἀφοῦ εἶναι δυνατόν νά συναντήσουμε μετόχια πού ἀποτελοῦνται ἀπό ἀξιόλογη κτηματική καί κτιριακή περιουσία καί μετόχια πού ἡ περιουσία τους εἶναι ἐλάχιστη ἢ πολύ μικρή. Φυσικά ὁ λόγος ἐδῶ ἔχει νά κάνει μέ τήν πρώτη κατηγορία, ὅπου γύρω ἀπό ἕνα μικρό ναό — ἢ καί σέ ἀπόσταση ἀπ' αὐτόν — συγκεντρώνονται ἀξιόλογα ὑποστατικά ἀπό τά ὁποῖα προέρχεται κάποια μορφῆς οἰκονομική δραστηριότητα.

νων» μετοχιῶν, ἐπειδὴ αὐτὰ κατέχουν μεγάλο ἀριθμὸ ἐκτάσεων καὶ δεσποζοῦν μέ τὴν παρουσία τους.

Εἶπαμε λίγο νωρίτερα ὅτι ἡ Σάμος βρίσκεται μέσα στὸν χώρῳ ἐπιρροῆς δύο κυρίως μονῶν: τοῦ Σινᾶ καὶ τῆς Πάτμου· ἀπὸ αὐτές ἡ τελευταία, ἀποκτώντας ἐξαρτήματα στὸ νησί, βρίσκεται σαφῶς μέσα στὴ λογικὴ τῆς μέσω τῶν μετοχιῶν ἐνδυνάμωσής της: πραγματικά ὁ μεγαλύτερος, ὁ μέγιστος ἀριθμὸς τῶν μετοχιῶν της βρίσκεται στίς Κυκλάδες, τὰ Δωδεκάνησα, ἐνῶ τὰ ἐκτός αὐτῶν τῶν γεωγραφικῶν συμπλεγμάτων μετόχια εἶναι στήν Κρήτη, στή Ζάκυνθο, στή Μικρά Ἀσία καὶ στή Σάμο, χώρους πού, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν περίπτωση τῆς Ζακύνθου, μπορούμε νά ἐντάξουμε στὸ κοινὸ πλαίσιο τοῦ νοτιανατολικοῦ Αἰγαίου⁴.

Στὴ Σάμο λοιπὸν συναντοῦμε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ τίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. τὰ μετόχια τῆς Ἀγίας Τριάδας στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ Καστανιά, τὸ μετόχι τῆς Φανερωμένης μέ λιγόχρονη παρουσία στίς πηγές, τὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ Μαραθόκαμπος καὶ τέλος τὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, πού στίς πηγές παρουσιάζεται καὶ ὡς μετόχι τῆς «Κολόνας ἢ Μεγάλου μετόχι ἢ μετόχι τοῦ Πύργου» καὶ βρίσκεται στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ Ἡραῖο.

Στίς σελίδες πού θά ἀκολουθήσουν θά γίνεи λόγος κυρίως γιὰ τὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, τὸ Μεγάλου μετόχι, τὸ ὁποῖο συγχρόνως εἶναι καὶ τὸ παλαιότερο ἐξάρτημα τῆς πατριαρχικῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στὴ Σάμο. Νά σημειωθεῖ ὥστόσο ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού διαθέτουμε —καὶ εἶναι αὐτὰ κυρίως τὰ ἐγγραφα γιὰ τὰ μετόχια πού βρίσκονται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς τῆς Πάτμου καὶ ἀντίγραφά τους στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν⁵— καλύτερα ἀναδεικνύεται ἡ παρουσία καὶ οἱ δραστηριότητες πού σχετίζονται μέ τὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαραθοκάμπου γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχουν γραφεῖ καὶ ἀρκετὰ πράγματα ἐν σχέσει πρὸς ἄλλες πτυχές τῆς σαμιαρχικῆς ἱστορίας· τοῦτο ἐπειδὴ παρουσιάζει τὸ μετόχι αὐτὸ μία συνεχή δραστηριότητα καὶ ποικίλες μορφές ἀμφίδρομης ἐξάρτησης ἀπὸ τὸν περιβάλλοντα χώρῳ: ἄνθρωποι ἀφιερώνουν κτήματα σ' αὐτό, τὸ ἴδιο ἀγοράζει, ὑπενοικιάζει, παραχωρεῖ ἐκτάσεις γιὰ ξεχέρσωμα καὶ μετατροπὴ τους σὲ καλλιεργήσιμες κτλ.

Ἡ ἴδρυση τοῦ μετοχιοῦ τῆς Κολόνας⁶, τὸ ὁποῖο διατηρεῖται ὡς τίς μέρες μας,

4. Βασ. Παναγιωτόπουλος, «Ἀρχεῖο μονῆς Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου» (Ταξινόμηση καὶ φωτογράφιση), *Ὁ Ἑρανιστὴς* 3 (1965), 148-149 καὶ Τρ. Σκλαβενίτης (ἐπιμ.), «Κατάλογος μικροταινιοθήκης. Φωτογραφήσεις ἐγγράφων, καταστίχων, χειρογράφων, ἐντύπων καὶ προσωπογραφῶν 1960-1980», *Τετράδια Ἑργασίας* 1 (1982), 22-26· Σπ. Ἀσδραχᾶς, «Κατακερματισμός τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας: τὸ παράδειγμα τῆς Πάτμου», *Ὁ Ἑρανιστὴς* 17 (1981), 8.

5. Βασ. Παναγιωτόπουλος, «Ἀρχεῖο...», ὁ.π.

6. Πληροφορίες γιὰ τὸ μετόχι αὐτό, ἐντελῶς ἀποσπασματικές, βρίσκουμε σὲ διάφορες

τοποθετείται στά τέλη τοῦ 16ου αἰ. καί ἔχει ἄμεση σχέση, ὅπως καί πολλά ἄλλα σαμιακά πράγματα, μέ τόν Νικόλαο Σαρακίνη, τήν κτηματική του περιουσία γύρω ἀπό τό χωριό Ἑραῖο, τόν πύργο του καί φυσικά τή διαθήκη του. Σύμφωνα λοιπόν μέ τούς ὅρους τῆς διαθήκης καί σέ συνάφεια μέ τή βιολογική ἀνέλιξη τῆς οἰκογένειας τοῦ γιοῦ του Βασιλείου, ἡ μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου βρίσκεται κάτοχος μιᾶς κτηματικῆς ἔκτασης μέ σημεῖο ἀναφορᾶς τόν πύργο τοῦ Σαρακίνη καί προσδιοριστικό σημεῖο φυσικά τόν ναό πού ἔχει κτισθεῖ κοντά στόν πύργο⁷.

Τά ἔγγραφα πού ἔφθασαν ὥς ἐμᾶς δέν ἐκθέτουν μέ σαφήνεια τή διαδικασία ἐπέκτασης τῆς περιουσίας τοῦ μετοchioῦ, ἐνῶ γιά τό ἄλλο μεγάλο μετόχι τῆς Πάτμου, ἐκεῖνο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαραθοκάμπου ὑπάρχει, ὅπως εἶπαμε, περισσότερο εὐδιάκριτη καί σταθμητή ἐξέλιξη. Πάντως ἀπό τίς ὑπάρχουσες πηγές δέν φαίνεται ὅτι ἡ περιουσία τοῦ μετοchioῦ τῆς Κολόνας αὐξήθηκε σημαντικά ἀπό δωρεές κτημάτων πού ἔγιναν πρός τή μονή τῆς Πάτμου ἀπό Σάμιους χριστιανούς, ὅπως γίνεται μέ τό μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου⁸.

Ἐκεῖνο ὅμως τό στοιχεῖο πού χαρακτηρίζει τήν κινητικότητα τοῦ μετοchioῦ τῆς Κολόνας τόν 17ο αἰῶνα εἶναι ἡ συνήθης πρακτική τῆς πάκτωσης τῶν κτημάτων καί κτισμάτων τοῦ μετοchioῦ ἀπό διάφορους πακτωτές, οἱ ὅποιοι εἶναι σχεδόν ἀποκλειστικά μοναχοί τῆς μονῆς τῆς Πάτμου. Τά συμβόλαια πού διαθέτουμε ἀρχίζουν νά καταχωρίζονται στόν οἰκεῖο κώδικα τῆς μονῆς τῆς Πάτμου τό 1632 καί ἐφεξῆς ἐπαναλαμβάνονται ὥς τά τέλη τοῦ αἰῶνα, ὅταν βέβαια παρίσταται ἀνάγκη νά ἀνανεωθεῖ ἡ πάκτωση ἢ ὅταν — ἂν καί δέν ἔχει λήξει ὁ χρόνος τῆς

δημοσιεύσεις γιά τή Σάμο, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν γιά τήν ὕπαρξη τοῦ μετοchioῦ, δέν συγκροτοῦν ὅμως ἀσφαλῆ καί συνεκτικά τεκμήρια γιά τίς δραστηριότητες πού συντελοῦνται σ' αὐτό καί γιά τή συνάφειά του μέ τή ζωή τῆς Σάμου.

7. Ὁ Νικόλαος Σαρακίνης πέθανε τό 1590 καί ἄφησε τήν περιουσία του στόν γιό του Βασίλειο ὑπό τόν ὄρο ὅτι, ἂν αὐτός ὁ τελευταῖος δέν ἀποκτήσει ἀπογόνους, ἡ περιουσία νά μεταβιβαστεῖ στή μονή τῆς Πάτμου, πράγμα πού τελικά ἔγινε (Σταματιάδης, *Σαμιακά...*, τ. 2, Σάμος 1881, σ. 9-12).

8. Ἀπό τό ἀρχαιολογικό ὕλικο πού διαθέτουμε παρατηροῦμε συνεχή αὐξηση τῆς δωρεᾶς κτημάτων πρός τό μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ὅλο τόν 18ο αἰ. τό ὁποῖο αὐξάνει ἔτσι τά ὑποστατικά του. Ὡστόσο πρέπει νά ἀντιπαρηρῆσουμε ἀμέσως ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Μαραθοκάμπου, ὅπου βρίσκεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος, διαφέρει πολύ ἀπό ἐκείνη τοῦ μετοchioῦ τῆς Κολόνας. Ὁ Μαραθοκάμπος εἶναι περιοχὴ ὄρεινῆ, δύσβατη καί πάντως δέν προσφέρεται γιά εὐκόλη καλλιέργεια καί πλούσια ἀπόδοση, ἐν ἀντιθέσει πρός τήν περιοχὴ τοῦ Ἑραίου, ὅπου ὑπάρχει ἀνοικτό πεδίο, δηλαδή εὐφορές ἐκτάσεις καί εὐκόλα καλλιεργήσιμες. Αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι καί ἡ βασικὴ διαφορά πού προσδιορίζει τίς ἐκτάσεις τῶν δύο μεγάλων σαμιακῶν μετοchioῶν τῆς μονῆς τῆς Πάτμου. Ἐπὶ πλέον ἡ περιουσία τοῦ μετοchioῦ τῆς Κολόνας εἶναι ἀδιάσπαστη σχεδόν καί, σύμφωνα μέ πληροφορία πού πήραμε πρόσφατα ἀπὸ τή μονή τῆς Πάτμου, ἀνέρχεται σέ 3500 στρέμματα.

πάκτωσης— παρίσταται ανάγκη γιά κάποιους λόγους νά δοθοῦν τά ὑποστατικά σέ νέο πακτωτή. Κάποτε ἡ νέα πάκτωση γίνεται ἐσπευσμένα δηλαδή πρὶν λήξει ἡ χρονική διάρκεια τῆς παλαιότερης, σημείο ὅτι κάποιοι ὅροι τῆς σύμβασης δέν τηρήθηκαν ἢ ὅτι οἱ πακτωτές, πού ἦταν, ὅπως εἶπαμε, μοναχοί τῆς μονῆς τῆς Πάτμου, ἔπρεπε νά ἐπιστρέψουν στό μοναστήρι τους. Ἡ διαδικασία τῆς πάκτωσης συντελεῖται στήν Πάτμο καί δέν εἶναι, ὅπως τουλάχιστον παρουσιάζεται ἀπό τίς πηγές, τό ἀποτέλεσμα κάποιου πλειστηριασμοῦ ἀλλά περισσότερο ἔχει τόν χαρακτήρα παραχώρησης τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς περιουσίας τοῦ μετοchioῦ σέ μοναχοὺς τῆς μονῆς τῆς Πάτμου, ἔναντι ὀρισμένων ἀνταλλαγμάτων. Στά ἀξιοσημεῖωτα τό γεγονός ὅτι ἡ χρονική διάρκεια τῶν πακτώσεων δέν εἶναι σταθερή ἀλλά σχεδόν κάθε φορά ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τίς διαθεσιμότητες, προφανῶς, τῶν πακτωτῶν.

Μερικά ὀνόματα πακτωτῶν-μοναχῶν ἀναφέρουμε ἀμέσως τά ὁποῖα φυσικά δέν ἀποτελοῦν τήν πλήρη σειρά τῶν ἐνοικιαστῶν τοῦ μετοchioῦ ἀλλά ἀποτελοῦν μαρτυρίες γιά τήν ιδιότητά τους: ἔχουμε λοιπόν τόν προηγούμενο τῆς Πάτμου Μελέτιο (1632), τοὺς μοναχοὺς τῆς ἴδιας μονῆς Καλλίστρατο καί Καλλίνικο (1641), τοὺς μοναχοὺς πάλι τῆς πατριαρχικῆς μονῆς Παρθένιο καί Καλλίνικο (1642), τόν ἱερομόναχο καί πνευματικό Γερμανό Φράγγο (1653), τόν προηγούμενο τῆς Πάτμου Ἰάκωβο (1659), τόν μοναχό Γερμανό (1669)· ἡ σειρά τῶν πακτώσεων συνεχίζεται ἀδιάλειπτα ὡς τό γύρισμα τοῦ αἵωνα⁹. ἔπειτα μεσολαβεῖ ὁλόκληρος ὁ 18ος αἰ. γιά τόν ὁποῖο δέν διαθέτουμε καμιά πάκτωση: δέν διαθέτουμε ἄραγε τόν οἰκεῖο κώδικα τῶν πακτώσεων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς; Ἀλλάζει τό καθεστῶς παραχώρησης ἢ γίνεται σιωπηρὴ παραχώρηση σέ κάποιους ἄλλους μοναχοὺς-ἐντολοδόχους τῆς μονῆς τῆς Πάτμου; Ὅπωςδὴποτε ὑπάρχει ἓνα ἀνοιχτό ἐρώτημα. Ἐτσι φτάνουμε πιά στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. καί συγκεκριμένα στά 1828, ὅταν τό μετόχι τῆς Κολόνας πακτώνει πλέον ὄχι μοναχός ἀλλά ὁ «τιμιώτατος κύρ Χατζῆ Ἰωάννης Τριανταφύλλου»¹⁰, δανειστής τῆς μονῆς. Ὡστόσο τό γεγονός τῆς παραχώρησης τῆς πάκτωσης σέ ἄνθρωπο πού δέν συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν μοναχῶν δέν φαίνεται ὅτι ἀποτέλεσε ἀνατροπὴ τῆς συνηθισμένης πρακτικῆς, ἀφοῦ στίς 26 Σεπτεμβρίου 1838 τό μετόχι πακτώνει ὁ ἱερομόναχος Ἰωακείμ Τζώρτζης γιά τέσσερα χρόνια, ἐνῶ πάλι σέ μοναχοὺς παραχωρεῖται τό μετόχι τό 1846, 1848, 1851, 1856¹¹.

9. Πρέπει νά τονίσουμε τό γεγονός ὅτι οἱ πακτωτές, στή μεγάλη, στήν ἀποκλειστική θά λέγαμε πλειονότητά τους, εἶναι μοναχοί τῆς μονῆς τῆς Πάτμου καί μάλιστα σημαίνοντες: προηγούμενοι, ἱερομόναχοι. Τοῦτο ἔχει τή σημασία του, ἐπειδὴ παρουσιάζεται ἡ πάκτωση νά ἔχει περισσότερο τόν χαρακτήρα διορισμοῦ ἐκ μέρους τῆς μονῆς ὀρισμένων δοκιμασμένων καί σέ ἄλλες ὑπηρεσίες μοναχῶν πού καλοῦνται νά διοικήσουν ἓνα περιουσιακό ἐξάρτημα, πού βρίσκεται μακριά ἀπὸ τή μονή, εὐρυθμα καί ἀποδοτικά.

10. Μικροταινιοθήκη ΚΝΕ/ΕΙΕ, Πάτμος 1963 (βλ. ἔγρ. 2).

11. Στέλιος Παπαδόπουλος-διάκονος Χρυσόστομος Φλωρεντῆς, *Νεοελληνικό ἀρχεῖο Ι*.

Καθώς, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν υπάρχει ικανοποιητικός αριθμός εγγράφων από τα οποία να συνάγονται σταθμητά στοιχεία για τις υποθέσεις του μετοχίου, οι πακτώσεις μᾶς παρέχουν μέσω τῶν ὄρων τους τή δυνατότητα να περιχαρακώσουμε, ὅσο γίνεται, τά στοιχεία πού συγκροτοῦν τήν περιουσία τοῦ πατριακοῦ αὐτοῦ ἐξαρτήματος. Πρῶτα-πρῶτα έχουμε σαφείς ἀναφορές στά περιουσιακά στοιχεία τοῦ μετοχίου πού κάθε φορά παραχωροῦνται πρὸς ἐκμετάλλευση καί εἶναι αὐτά: χωράφια, ἀμπέλια, περιβόλια, σπίτια, νερόμυλοι, ὁ πύργος, ἐνῶ στήν πᾶκτωση τοῦ 1828 πρὸς τόν ιδιώτη Τριανταφύλλου ἐπαναλαμβάνονται τά ἴδια πράγματα καί ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά, τουλάχιστον σέ πᾶκτωση, ἐλαιοτριβεῖο, καί κάποια κτήματα διαφοροποιοῦνται μέ τή λέξη «κλείσματα»¹². Σέ ὀρισμένες ἐξάλλου πακτώσεις τοῦ 17ου αἱ. ἀναφέρονται ἐπίσης καί τά ζῶα τοῦ μετοχίου πού παραχωροῦνται στοὺς ἐνοικιαστές· λ.χ. στήν πρώτη πᾶκτωση τοῦ 1632 ὁ ζωικός πληθυσμός τοῦ μετοχίου τῆς Κολόνας εἶναι: «15 βόδια καματερά, 9 στέρφες ἀγελάδες καί ἄλλες 9 μέ τά μοσχάρια τους, 6 δαμάλια» πού διαφορίζονται ὡς «τρία βαρβάτα καί τρία τοῦ μαχαιρίου, γαδάρες 5 καί πουλάρια 5, ἔτερα γαδαρόπουλα 5, ἄλογα, ἀφοράδες καί πουλάρια 18». Οἱ ἀριθμοί αὐτοί, ἔχω τήν αἴσθηση, εἶναι οἱ ἀνώτεροι πού εἶχε ποτέ τό μετόχι καθώς σέ ὀρισμένα πακτωτήρια συμβόλαια πού ἀκολουθοῦν καί ἀναφέρουν ζῶα, οἱ ἀριθμοί μειώνονται αἰσθητά¹³. Τά ζῶα ὡς γνωστόν ἀποτελοῦν τήν ἐποχή αὐτή σημαντικό παράγοντα γιά τήν ἀγροτική κοινωρία καί οἰκονομία καί κατά συνέπεια στά συμβόλαια ἀναφέρονται ἐνίοτε σημαντικές λεπτομέρειες γιά τή διάθεση τῶν ζωντανῶν: συγκεκριμένα προβλέπεται ἡ διάθεση τῶν νέων ζώων πού θά γεννηθοῦν, ἡ πληρωμή τῶν «βουκόλων», ὁ τρόπος χρησιμοποίησης τῶν ζευγαριῶν κτλ. (βλ. ἔγгр. 1).

Ἐναντι τῆς παραχωρούμενης κάθε φορά περιουσίας τοῦ μετοχίου οἱ πακτωτές ἔχουν φυσικά ὀρισμένες ὑποχρεώσεις, οἱ ὁποῖες κατά βάση συνίστανται στήν καταβολή πρὸς τή μονή τῆς Πάτμου κυρίως προϊόντων. Ἡ καταβολή σταριοῦ ἀποτελεῖ τήν πρώτη ὑποχρέωση τῶν πακτωτῶν· τοῦτο εἶναι εὐλόγο καθώς καί τά κτήματα τοῦ μετοχίου προσφέρονται στήν καλλιέργεια σιτηρῶν, ἐνῶ εἶναι γνω-

Μονῆς Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου. *Κείμενα γιά τήν τεχνική καί τήν τέχνη*, Ἀθήνα 1990, σ. 330-332. Στό δημοσίευμα αὐτό δημοσιεύονται καί ἄλλες πληροφορίες γιά τό μετόχι τῆς Κολόνας πού κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους εἶναι ἀπογραφές τῶν ὑπαρχόντων τοῦ μετοχίου καί τῆς ἐκκλησίας του πού γίνονται μέ τήν εὐκαιρία τῶν νέων πακτώσεων (σ. 240-241, 255-258, 260).

12. Ἡ πᾶκτωση αὐτή συμφωνεῖται νά ἔχει ἐξαετή διάρκεια, ἐνῶ ὁ πακτωτής ὑποχρεώνεται νά καταβάλλει 4000 γρ. ἐτησίως, 50 καντάρια κρεμμύδια, καί 100 ὀκάδες λάδι. Τά ἴδια προϊόντα ὁμως ὑποχρεώνονται νά καταβάλουν καί οἱ μετέπειτα μοναχοί πακτωτές (βλ. ἔγгр. 2).

13. Στίς πακτώσεις τοῦ 19ου αἱ. δέν ἀπομένουν πλέον παρά 1-2 ζευγάρια βόδια καί 1 μουλάρι (βλ. Παπαδόπουλος - Φλωρεντῆς, *δ.π.*).

στή ή ἔλλειψη¹⁴ σταριοῦ πού ἀντιμετωπίζει συνεχῶς ἡ Πάτμος καί ἡ μονή τοῦ Θεολόγου εἰδικότερα. Φυσικά ἡ καταβολή τοῦ σταριοῦ, ὅπως ἄλλωστε καί τῶν ἄλλων προϊόντων, καθώς ρητά ἀναφέρεται τίς περισσότερες φορές στά συμβόλαια, εἶναι καθαρή, δηλαδή ἡ μονή δέν ἔχει καμιά ὑποχρέωση συμμετοχῆς οὔτε στά θεριστικά, οὔτε στά ἔξοδα μεταφορᾶς, οὔτε στό χαράτσι. Στάρι λοιπόν ἡ πρώτη ὑποχρέωση τῶν πακτωτῶν, ἀλλά καί ἄλλα προϊόντα πού παράγει ἡ σαμιακή γῆ, δηλαδή: ρεβίθια, κρεμμύδια, κρασί, κεχρί, ἐνῶ βέβαια στό συμβόλαιο τοῦ 1828 ἡ ἀλλαγὴ εἶναι καί ἐντυπωσιακὴ καί ἀναμενόμενη: ὁ Χατζῆ Ἰωάννης Τριανταφύλλου γιὰ τὰ ἔξι χρόνια ἐνοικίασης ὀφείλει νά καταβάλλει 4000 γρόσια ἐτησίως, 50 καντάρια κρεμμύδια καί 100 ὁκάδες λάδι. Στά συμβόλαια πού ἔχουμε στή διάθεσή μας εἶναι ἐμφανῆς ἡ πτωτικὴ ἐτήσια καταβολὴ σιτηρῶν ἐκ μέρους τῶν πακτωτῶν ἡ ὁποία κινεῖται μέσα στὴν κλίμακα τῶν 159 ταλιῶν¹⁵ σταριοῦ (1642, 1643) ὡς ἀνώτερη τιμὴ γιὰ νά μειωθεῖ στίς 30 τάλιες (1667, 1669), ὡς κατώτερη τιμὴ (βλ. πίν.).

Μέσα στή φαινομενικά σταθερὴ λογικὴ πού ἀναδύεται ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν πακτώσεων ὑπάρχουν παράλληλα ὅροι πού προσδιορίζουν τὴ διαχρονικὴ παρουσία τοῦ μετοchioῦ ὡς οἰκονομικῆς μονάδας: ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ ζωικοῦ κεφαλαίου, πού συνεχῶς φθίνει καθώς καί τὴν ὑποχρέωση καταβολῆς σταριοῦ πού καί αὐτὴ σιγά-σιγά πέφτει στό μισό τῆς ἀρχικῆς γιὰ νά ἐκλείψει τελείως τὸν 19ο αἰ.· καί φυσικὰ μείωση παραγωγῆς σταριοῦ καί παράλληλα μείωση ζωικοῦ πληθυσμοῦ ἀλληλοεξαρτῶνται. Ἐκτός ἀπὸ αὐτὰ ὁ πακτωτὴς πρέπει νά καταβάλλει τὸ χαράτσι, πού σέ τρεῖς περιπτώσεις στά μέσα καί τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰ. ἐκτός ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ἐπεκτείνεται καί στὴν ὑποχρέωση καταβολῆς ἀντίστοιχου καί στοὺς «Φράγκους»¹⁶· πρέπει νά πληρώνει τοὺς βοσκούς, νά

14. Ἀσδραχᾶς, «Κατακερματισμός...», ὁ.π., σ. 8: «τὸ μοναστήρι πού κατέχει σχεδόν τὸ μισό τοῦ νησιοῦ [Πάτμος] καί διαθέτει, ἐπίσης, κτήματα ἔξω ἀπὸ τὴν Πάτμο· ὥστόσο αὐτὸ δέν ἐμποδίζει ὥστε τὸ ἴδιο μοναστήρι νά κάνει ἀγορὲς σιταριοῦ γιὰ νά συμπληρώσει τὰ κενὰ τῆς δικῆς του παραγωγῆς, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νά ὀφείλονται στό γεγονός ὅτι μέρος τῶν γαιοπροσόδων τοῦ καταβαλλόταν σέ χρῆμα»· βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, «Ἀγορὲς καί τιμὴ τοῦ σιταριοῦ στὴν Ἑλλάδα τὸν ΙΗ' αἰῶνα», στό *Οἰκονομικὴ Δομὴ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν (15ος-19ος αἰῶνας)*, Ἀθήνα 1979, σ. 547-574.

15. Ἡ τάλια ὡς μέτρο χωρητικότητος δημητριακῶν πρέπει νά ἰσοῦται μὲ ἓνα μισόκοιλο, δηλαδή μὲ 10-12 ὁκάδες. Τοῦτο ἐξάγεται καί ἀπὸ τὴ μαρτυρία πού μᾶς παραδίδει ὁ Ἀναστάσιος Βρόντης («Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου», *Λαογραφία* 12 (1938-1948), 122), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει γιὰ τὴ διαδικασία τῆς παρακράτησης τῆς δεκάτης: «Μόλις ἐτοιμασθῇ ὁ σωρός, ἔρχεται ὁ δεκατιστής, πού τὸν λέγουν καί σουπάση, μὲ τὴν βούλλα του καί τὸν βουλλώνει, γιὰ νά μὴν τοῦ κάμουν ἀπάτη. Ὅταν ἔλθῃ ἡ σειρά, ὁ δεκατιστής μὲ τὸ μισοκοῖλι μετρᾷ τὸ σιτάρι φωνάζοντας κάθε δέκα μισοκοῖλια τάλλια. Ὅταν φτάσῃ στίς δέκα τάλλιες φωνάζει τάλλια γράντε».

16. Σχετικὰ μὲ τὴν καταβολὴ χαρτασιοῦ καί στοὺς Δυτικούς ἀπὸ μέρη πού βρίσκονται ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ κατάρκτηση καί οὐσιαστικά ἀπὸ νησιά τοῦ Αἰγαίου πελάγους πού εἶναι ἐκτε-

ἀναλαμβάνει τήν ἐπισκευή τῶν μύλων καί τῶν ἄλλων κτισμάτων, τίς πληρωμές τῶν μαστόρων καί τῶν βοσκῶν, ἐνῶ κάποιες φορές ἡ μονή ἔχει τήν ὑποχρέωση τῆς συνεισφορᾶς τῶν ἀπαραίτητων γιά τίς ἐπισκευές ὑλικῶν: «πέτρες, καρφία καί σίδηρον». Τέλος οἱ πακτωτές πρέπει νά ἔχουν ὡς μέριμνα τήν ἀδιάλειπτη τέλεση τῆς λειτουργίας καθῶς καί τή φωταγωγήση τῆς ἐκκλησίας τοῦ μετοchioῦ¹⁷.

Εἴπαμε ὅτι γιά τόν 18ο αἰ. δέν ὑπάρχουν στή διάθεσή μας οἱ πακτώσεις, προκειμένου νά διαπιστώσουμε τή συνέχεια ἢ τήν ἀσυνέχεια τοῦ εἴδους αὐτοῦ· πάντως ἀπό τή λειτουργία τοῦ διπλανοῦ μετοchioῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαραθοκάμπου μπορούμε νά εἰκάσουμε ὅτι ἡ διαδικασία αὐτή συνεχίζεται, μολονότι γιά τό δεύτερο μετόχι ὑπάρχουν καί ἰδιωτικά συμφωνητικά, βάσει τῶν ὁποίων τοπικοί καλλιεργητές ἀναλαμβάνουν τήν ὑποχρέωση νά ἐκχερσώσουν γῆ τοῦ μετοchioῦ ἢ νά μπολιάσουν ἄγρια δέντρα καί στό τέλος νά μοιραστοῦν μέ τό μετόχι τή γῆ πού ἐλευθερώνεται, ἡ ὁποία ὅμως μετά τόν θάνατό τους ξαναπερνᾷ στήν ἰδιοκτησία τοῦ μετοchioῦ.

Ἐπιστρέφοντας στό μετόχι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη ἔχουμε νά προσθέσουμε σ' αὐτή τή συνοπτική περιοδολόγησή μας καί μερικά ἄλλα στοιχεῖα πού σηματοδοτοῦν τά νέα γεγονότα πού ἐμφανίζονται πρός τό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα. Τότε δηλαδή φαίνεται νά ἀρχίζει μιᾶ ἐπίθεση εἰς βάρος τῆς περιουσίας του ἐκ μέρους τῶν Σαμιωτῶν, γεγονός πού ἀναγκάζει τή μονή τῆς Πάτμου νά προβεῖ σέ ὀρισμένες δραστικές ἐνέργειες, προκειμένου νά διασώσει τήν περιουσία της. Ἔτσι τό 1764 διαπιστώνοντας ὅτι τά κτήματα πού ἔχει «εἰς ταῖς Κολόνες καί εἰς τόν Μπαγόντα» κινδυνεύουν ἀπό μερικούς χριστιανούς οἱ ὁποῖοι «ἄλλα μέν ἐτάπησαν, ἄλλα δέ ἄρπασαν, προφασιζόμενοι τάχα πῶς δέν εἶναι τοῦ μοναστηρίου», κάνει ἀπογραφή τῶν κτημάτων της τήν ὁποία ἐπικυρώνει ὁ Σάμου Καλλίνικος καθῶς καί ἐντόπιοι προεστώτες.

Θειμένα σέ κάθε εἶδους ἐπιβουλή ἔχουμε βεβαιωμένο καί τό παράδειγμα τῆς Νάξου, ἡ ὁποία τό 1537 κατέστη φόρου ὑποτελῆς στούς Τούρκους ἀλλά ἐξακολουθεῖ νά καταβάλλει φόρους καί στούς Φράγκους (Μεν. Τουρτόγλου, «Φορολογικές διενέξεις “Φράγκων” καί Ρωμαίων στή Νάξο κατά τήν Τουρκοκρατία», *Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 14 (1991-1993), Ἀθήνα 1993 (*Πρακτικά Α΄ Κυκλαδολογικοῦ Συνεδρίου*, Μέρος Α΄), σ. 37-48. Ἐχουμε ἐπίσης βεβαιωμένη καί τήν περίπτωση τῆς Πάτμου καί τώρα τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τή Σάμο· ἐνδιαφέρον παρουσιάζει στήν τελευταία περίπτωση ἡ διαπίστωση στήν πάκτωση ὅτι τό διπλό χαράτζι ὀφείλεται στήν ἀνώμαλη κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στή Μεσόγειο, καθῶς ὑπάρχει ἡ πρόβλεψη ὅτι: «ανισώς και σάσι ὁ κόσμος καί ηρηνεύσι καί δέν πλερώνη τόν Φραγγῶν χαράτζη νά σιβάξετε με τοὺς πατέρες νά δῆδη ἀκόμη περησώτερον τοῦ μοναστηρίου ἐκίνο ὁποῦ κἀνή καλά» (Μικροταινιοθήκη ΚΝΕ/ΕΙΕ, Πάτμος 1963, μικροφίλμ 106). Τό χαράτζι τῶν Φράγκων ἀναφέρεται σέ δύο ἀκόμη τουλάχιστον πακτώσεις: τῆς 16ης Νοεμβρίου 1688 καί τῆς 10ης Σεπτεμβρίου 1695.

17. Τύπο πακτώσεως, βλ. δημοσιευμένο στό τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς (ἔγγρ. 1).

Σύμφωνα μέ τήν καταγραφή αὐτή τά σύνορα τοῦ μετοchioῦ εἶναι: «πρῶτον ἀπό τόν βράχον ἀντικρι ἕνας τεπές καί πηγαίνει ἕως εἰς τόν ἄλλον τεπέ, ἀπάνω ἀπό τό καλύβι ἕως εἰς τοῦ διμήτρη τοῦ στρατῆ τήν ἀβραγίαν καί ἕως εἰς τό σεντούκη, καί ἔρχεται τό στεφάνι ἕως εἰς τήν ράχην, καί μίαν καρουπιάν καί στρογγιλὴν λάκα καί ἕως τό ρεματάκι καί τήν λάκαν τοῦ Λολίκου καί ἕως τό ἀλονάκι καί τοῦ σταθάκη τήν σπηλίαν, καί εἰς τά σπητάλια καί κεντριάν(;) καί τοῦ Ζήφου καί Σαρακίνης εἰς τήν Κολόνας τό στενόν ἀπό τήν παλαιάν ἀμπελίαν ἕως τήν μπουτίτζαν· ἀκόμα ἕνα χοράφι σύμπλεον τῆς Παναγίας· ἀκόμα ὁ παλαιόμηλος ἀπό τόν ὁποῖον ρίζουσιν οἱ Σταυριῶτες ἕνα τούρτι καί τό λοιπόν ὁ Θεολόγος, ἀκόμα εἰς τήν σταυρότικην στράταν ἀπό κάτω ἕνα χωράφι, ἀκόμα τά σπῆται ὅπου εἶναι εἰς τοὺς Μήλους καί τό περιβόλι καί ἕτερον περιβολάκι μικρόν μέ μουρίαις πέντε· ὁ μῆλος ὁ μεγάλος μέ τά χοράφια καί πηγαίνει ἕως εἰς τήν καμάραν· ἀκόμα καί ὁ μῦλος τοῦ μανταλάκη ὁ χαλαστός εἰς τήν νεροτριβίαν, χωράφι ἕνα πινακεῖων τρειῶν».

Ἐκεῖνο πού μπορούμε εὐκολά νά παρατηρήσουμε ἀπό τήν περιγραφή τῶν ὁρίων τῆς κτηματικῆς περιουσίας τοῦ μετοchioῦ εἶναι ὅτι αὐτή εἶναι σαφῶς προσδιορισμένη, μέ ἄλλα λόγια ἐκτείνεται σέ συνεχή ἔκταση καί αὐτό συνιστᾷ τήν οὐσιαστική διαφορά ἀπό τήν περιουσία τοῦ μετοchioῦ λ.χ. τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πού ἀποτελεῖται ἀπό μεμονωμένα κτήματα καί ἀπ' ὅ,τι γνωρίζουμε ἀπό δημοσιευμένα ἔγγραφα μπορεῖ ἡ μονή τῆς Πάτμου νά τά νοικιάζει κάθε φορά σέ ἄλλον καλλιεργητή καί φυσικά ἕνα-ἕνα. Τά μόνα μεμονωμένα κτήματα πού διαθέτει τό μετόχι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐμφανίζονται μέσα στίς ἀπογραφές τῆς περιουσίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, οἱ ὁποῖες κλείουν μέ τά ἐξῆς λόγια: «ἔχει ἀκόμα καί τό μεγάλον μετόχι τῆς Κολόνας εἰς αὐτά τά πράγματα, χωράφι μέ μίαν μουργιάν καί μέ τό παλαιόμυλον» ἐξάλλου αὐτή ἡ μνεῖα εἶναι καί ἡ μοναδική μνεῖα συνάφειας μεταξύ τῶν δύο μετοχιῶν ἀπ' ὅτι εἶμαι σέ θέση νά γνωρίζω. Ἀπό τήν τοπογραφία τῆς περιοχῆς ἀλλά καί τήν πρόσφατη πληροφόρηση (βλ. σημ. 8) διαπιστώνουμε ὅτι ἡ κτηματική περιουσία τοῦ μετοchioῦ τῆς Κολόνας εἶναι μεγάλη, συνεχῆς ἀλλά καί εὐφορη, ἀφοῦ ἐκτείνεται στό πῶς ἀποδοτικό, ἴσως, τμήμα τοῦ νησιοῦ. Τήν εἰκόνα τοῦ συνεχοῦς ἄλλωστε μᾶς παρέχουν καί οἱ καταγραφές τῶν ὁρίων τῆς, οἱ ὁποῖες εἶναι σύντομες, ἀφοῦ δέν ἔχουν νά περιγράψουν μεμονωμένα κτήματα.

Ἐναντίον λοιπόν αὐτῆς τῆς περιουσίας στρέφονται Σαμιῶτες καταπατητές καί, παρά τίς διαβεβαιώσεις καί τίς ὑπογραφές τῶν προεστώτων καί τοῦ τοπικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προϊσταμένου, τά πράγματα δέν φαίνεται νά καλυτερεύουν γιά τό μετόχι ἀφοῦ, πέντε χρόνια ἀργότερα, ἡ μονή τῆς Πάτμου θά προσφύγει στό οἰκουμενικό πατριαρχεῖο καί ὁ πατριάρχης Θεοδοσίος Β' (1769), πού μόλις ἔχει ἀνέβει στόν θρόνο ἐξαπολύει ἀφορισμό ἐναντίον τῶν καταπατητῶν καθώς καί ὁσων γνωρίζουν αὐτούς καί δέν τοὺς κατονομάζουν. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ τή μέθοδο πού χρησιμοποιοῦν οἱ Σαμιῶτες, προκειμένου νά ἀποσπάσουν τά κτήμα-

τα τοῦ μετοchioῦ: «ταπιζουν ἐξωτερικῶς», δηλαδή προσφεύγουν στή μουσουλμανική ἐξουσία καί ἀποσποῦν ταπί, βάσει τοῦ ὁποῖου τό κτήμα τό ἔχουν καί τό καλλιεργοῦν αὐτοί προκειμένου στό μέλλον νά περάσει ὀριστικά στά χέρια τους.

Τά προληπτικά μέτρα πού προσπαθεῖ νά λάβει ἡ μονή τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου γιά τό μετόχι τῆς στή Σάμο δέν φαίνεται ὅτι μπόρεσαν νά μειώσουν τήν πίεση πού ἀσκεῖται στά κτήματά της: οἱ μαρτυρίες γιά τίς πιέσεις αὐτές συνεχίζονται καί ἔτσι τό 1784 λ.χ. ἔχουμε νέα μαρτυρία κατοίκων τοῦ Παγώνδα πού βεβαιώνουν ὅτι τό κτήμα στό Καμινάκι πού πῆγαν νά «ταπίσουν» μερικοί χριστιανοί ἀνήκει στό μετόχι τῆς Κολόνας.

Πρός τήν κατεύθυνση ὥστόσο τῆς μείωσης τῶν πιέσεων εἰς βάρος τῶν κτημάτων τοῦ μετοchioῦ, πέρα ἀπό τίς βεβαιώσεις τῶν εὐσεβῶν προεστώτων καί τῶν πατριαρχικῶν ἐπιτιμίων, πιστεύουμε ὅτι λειτουργεῖ μία συμφωνία πού συνάπτεται μεταξύ τοῦ μοναχοῦ Θεοδοσίου Ξένου, οἰκονόμου τοῦ μετοchioῦ, καί τῶν κατοίκων τοῦ Παγώνδα. Σύμφωνα μέ τό ἔγγραφο αὐτό δίνεται τό δικαίωμα στούς κατοίκους τοῦ Παγώνδα νά παίρνουν τόπους τοῦ μετοchioῦ στήν περιοχή «Δίπλες», ὅσους θέλουν, νά τούς ἀνοίγουν καί νά τούς σπέρνουν στάρι, ἢ κριθάρι ἢ ὅ,τι ἄλλο εἶδος «τῶν σπορίμων βούλεται» ὁ καθένας καί τό σπουδαιότερο νά μήν καταβάλλουν στόν οἰκονόμο «ἀντίσπορον, ὡς εἶναι ἡ συνήθεια, ἀλλά νά εἶναι ὅλη ἡ καρποφορία δική του... ἀντί δέ τοῦ ἀντισπόρου τούτου, ὁποῦ τοῦ χαρίζεται... νά ἔχη κἀκεῖνος νά παστρεύη καί νά ἀμβολιάζῃ εἰς τούς τόπους τοῦ μετοchioῦ δένδρα ἐλαίας καί χαρουπίας, τέσσαρας ρίζας εἰς κάθε ἓνα πινάκι».

Αὐτά γίνονται τό 1797· ἡ ἐπόμενη μαρτυρία πού σχετίζεται μέ τό μετόχι τῆς Κολόνας ἔχει εὐθεία ἀναφορά πρὸς τήν ἀνώμαλη κατάσταση γιά τίς ὡς τότε κανονικότητες πού προξενεῖ ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί τά χρόνια πού ἀκολουθοῦν. Εἶναι διαπιστωμένο καί ἀπό ἄλλες ἐργασίες ὅτι τά μετόχια, ὅπως λ.χ. τά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Πελοπόννησο¹⁸, ὕφιστανται ἀρπαγές ἢ μένουν ἀκυβέρνητα καί ἐν συνεχείᾳ γίνονται ὀρισμένες ρυθμίσεις ἀπό τόν Καποδίστρια —ὁ ὁποῖος μερίμνησε γιά τή διατήρησή τους— ἐνῶ γνωρίζουν τή φυσιολογική συρρίκνωσή τους μέ τήν ἐκκλησιαστική πολιτική τῆς ὀθωνικῆς περιόδου μαζί φυσικά μέ πολλές ἄλλες μονές τοῦ κυρίως ἐλλαδικοῦ χώρου.

Ἡ ἀντίστοιχη κατάσταση πού φαίνεται ὅτι δημιουργεῖται στή Σάμο συνάγεται ἀπό γράμμα τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης πρὸς τόν ἑπαρχο τῆς Σάμου Χατζη Ἀνδρέα Ἀργύρου, ὁ ὁποῖος ἐντέλλεται νά ἐνεργήσῃ ὥστε ὁ Λυκοῦργος Λογοθέτης καί οἱ ἐπαναστατημένοι Σάμιοι νά ἀφήσουν ἀνενόχλητα τά μετόχια τῆς Πάτμου καί ἰδιαίτερως ἐκεῖνο τῆς Κολόνας, τό ὁποῖο εἶχαν καταλάβει, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τόν οἰκονόμο του, προηγούμενο τῆς Πάτμου Βενιαμίν Γριμάνη¹⁹. Τε-

18. Γ. Χώρας, «Πελοποννησιακά μετόχια τοῦ Παναγίου Τάφου», 25ετηρίς Ἀρχιερατείας... Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Διοδώρου τοῦ Α΄, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σ. 153-158.

19. Παπαδόπουλος - Φλωρεντής, *Νεοελληνικό ἀρχεῖο...*, ὁ.π., σ. 259.

λικά φαίνεται ότι η «τάξη» αποκαταστάθηκε αφού γνωρίζουμε, όπως προαναφέραμε, ότι τό 1828 τό μετόχι ἐνοικιάζεται ἀπό τόν Χατζη Ἰωάννη Τριανταφύλλου, ἐνῶ τό 1835, ὅταν ὁ ἡγεμόνας τοῦ νησιοῦ Κωνσταντίνος Μουσοῦρος ἐπιζητεῖ πόρους γιά τή σύσταση σχολείου, ἐπιμερίζει τίς 12.000 γρόσια στά μοναστικά ἰδρύματα τοῦ νησιοῦ: τότε τό ἀναλογοῦν ποσό γιά τό μετόχι εἶναι 1000 γρόσια, ἴσο μέ ἐκεῖνο τοῦ μετοχίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σινᾶ καί τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, σημεῖο ὅτι διατηρεῖ τήν εὐρωστία του.

Ἐφεξῆς οἱ πληροφορίες πού διαθέτουμε, τουλάχιστον ἀπό τό ἀρχεῖο πού εἴχαμε στή διάθεσή μας, ἀραιώνουν καί περιορίζονται σέ ὀρισμένες διενέξεις γιά καταπατήσεις κάποιων κτημάτων τοῦ μετοχιοῦ. Ἰσως στήν ἐξέλιξη αὐτή πού βαδίζει πρὸς τήν προϊοῦσα ἀμφισβήτηση τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς μονῆς τοῦ Πάτμου στή Σάμο ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι τό 1876 οἱ μοναχοὶ τοῦ μετοχιοῦ ζητοῦν καί παίρνουν ἀπό τή μονή τῆς Πάτμου δύο φιρμάνια καί δύο ἄλλα τουρκικά ἔγγραφα —τά σχετικά ἔγγραφα παραδίδουν οἱ γνωστοὶ λόγιοι Ἱερόθεος Φλωρίδης καί Ἰωάννης Σακκελίων— τά ὅποια περιέχουν τά ὅρια τῶν κτημάτων τοῦ μετοχιοῦ. Ἀμυντική τακτική ὁπωσδήποτε, πού σημαίνει τήν ἀντίστοιχη ἀμφισβήτηση καί ἐνδεχομένως πιθανή καταπάτηση καί ἀρπαγή δεδομένου ὅτι τά φιρμάνια αὐτά εἶναι πολύ παλαιότερα ἀλλά τώρα ἀνακαλοῦνται, προκειμένου νά ἐνισχύσουν θέσεις πού ἐνδεχομένως πρόκειται νά ἀμφισβητηθοῦν.

Μέ τή σύντομη καί ἐλλειπτική αὐτή ἀνακοίνωση προσπάθησα νά θίξω ὀρισμένα στοιχεῖα τῆς λειτουργίας —τῆς οἰκονομικῆς λειτουργίας— ἐνός μοναστικοῦ ἐξαρτήματος στή Σάμο. Τά κενά ἀσφαλῶς εἶναι πολλά καί τά ἐρωτηματικά περισσότερα, προκειμένου νά διερευνηθεῖ μέ πληρότητα τό θέμα τῶν μετοχιῶν. Ἔχω τή γνώμη ὅτι γιά μερικά τουλάχιστον ἀπό τά μετόχια, ἡ ἔρευνά μας θά πρέπει νά κινηθεῖ πλέον πέρα ἀπό τή συνήθη πρακτική τῆς ἐξωτερικῆς προσέγγισης τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τους, ὅπως λ.χ. τῆς ἀλληλουχίας τῶν οἰκονόμων τους ἢ τῶν ἐορτῶν τους κτλ. καί νά προσδιορίσει καλύτερα τή λειτουργία τους στό ἐκάστοτε πλέγμα τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων πού σέ κάθε τόπο ἀναπτύσσονται. Ἡ περίπτωση τῶν μετοχιῶν τῆς Σάμου ἴσως νά εἶναι μιὰ καλή εὐκαιρία, ἀφοῦ ὁ χῶρος εἶναι διάσπαρτος ἀπό παρόμοια ἐξαρτήματα καί μάλιστα ἔχει δώσει στό λαό τό ἔναυσμα, προκειμένου νά δημιουργήσει λαϊκά δίστιχα τοῦ τύπου:

«μοναχογιε τῆς μάννας σου τῆς Παναγιάς μετόχι
το καμαροφρυδάκι σου ἄλλος κανεῖς δέν τῶχει».

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀπόδοσης σταριοῦ ἀπό ἐνοικιαστές τοῦ μετοchioῦ

ΧΡΟΝΙΑ	ΣΤΑΡΙ (τάλιες)
1632	159
1641	150
1642	159
1643	159
1645	135
1653	50
1656	70
1659 *	55
1659 }	
1659 }	
1667	30
1669	30
1672	65
1676	65
1680	65
1681	65
1683	65
1684	65
1696	70
1699	80

* Τή χρονιά αὐτή ἔγιναν τρεῖς ἐνοικιάσεις.

ΕΓΓΡΑΦΑ

1

† Εἰς δόξαν Χ(ριστο)ῦ ἀμήν 1642 νοεμβρίου 8 ἐν Πάτμῳ. Τήν σήμερον θέλομεν ἡμεῖς ὁ τε Παρθένιος καί Καλλίνικος ἱερομόναχοι, καί πακτόνωνμεν τό μετόχιον τό μέγαλον, ὅπου ἔχει ὁ μέγας θεολόγος τῆς ἡμετέρας μονῆς Πάτμου, ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ, νά δίδωμεν τόν κάθε χρόνον σιτάρι τάλιες 159 καί πακτόνωνμεν το, χρόνους τρεῖς, μέ ὅλα του τά πράγματα κινητά καί ἀκίνητα, ἥγουν σπήτια ἀμπέλια, χωράφια, περβόλια καί εἴ τι ἄλλο· καί τό ἄνωθεν πάκτος, ἥγουν τό σιτάριον, νά ἔρχεται εἰς τό μοναστήριον χωρίς ἐξοδον ὡσάν θεριστικά, δέκατα καί εἴ τι ἄλλο· ἀκόμι πακτόνωνμεν καί ὅλους τούς μύλους, νά τούς κυβερνοῦμεν, καί νά

τούς διορθώνομεν, καί ἡμεῖς νά πέρνωμεν τό εἰσόδημα αὐτῶν. μετοῦτο ὅταν ἐθέλαμεν κάμει καινούριες δουλίες εἰς αὐτούς, νά μᾶς δίδουν οἱ πατέρες πέτρες, σήδερον, καρφία. Καί τό χαράτζιον τῶν αὐτῶν μυλῶν ἡμεῖς νά τό πληρώνωμεν. ἀκόμι δίδου μας οἱ αὐτοί π(ατέ)ρες, εἰς τό αὐτό μετόχιον, ζῶα ἄγρια καί ἡμερα, ἡγουν βουβάλια, βόδια, ἄλογα, ἀρσενικά καί θυλικά, ἔτζη καί γαιδάρους [ἀπό τὰ ὁποῖα ζῶα, ὅσα ἤθελεν γεννηθῆναι ἐξ αὐτῶν, ἡγουν τὰ θυλικά, τὰ ἡμισυ νά εἶναι τοῦ μοναστηρίου, καί τὰ ἡμισυ ἐδικά μας, τὰ δέ ἀρσενικά, καί ὅλα τὰ παλαιά, νά εἶναι τοῦ μοναστηρίου, καί τές ἀφοράδες νά μήν ἡμποροῦμεν νά τές βάλωμεν εἰς τό ἁλώνιον, καί τὰ βουβάλια, καί τὰ καματερά ζευγάρια, νά μήν ἔχομεν ἐξουσίαν, τοῦ δίδειν αὐτά καί ποιεῖν ἑτέρας ζευγαρίας. καί τούς βουκόλους τούς βλέποντας τὰ ἄνωθεν ζῶα, ἡμεῖς νά τούς πληρώνωμεν, τό δέ μετόχιον δίδου μᾶς το, μέ ἄχυρα, μέ νία, τζαπία, μανάρια, λωρία, χαρανία, βουτζία καί πᾶσαν ἄλλην χρεῖαν τοῦ μετοχίου· ἔτζη καί ἡμεῖς νά τὰ παραδίδωμεν τῶν οἰκονόμων τῶν μελλόντων ἀλλάξι ἡμᾶς. ἀκόμι νά παραδίδωμεν καί τὰ ἀμπέλια ἀτρύγητα καθὼς τὰ ἐλάβαμεν, καί νά εἶναι καλὰ κυβερνημένα καί διορθωμένα, ἔτζη καί τό μετόχιον ὅλον· ἀκόμι τήν ἐκκλησίαν νά ἡμεσθεν κρατημένοι νά τήν φωταγωγοῦμεν, καί νά τήν λειτουργοῦμεν. ἀκόμη ὑποσχόμεθα, νά περνοῦμεν ἡγαπημένα καί τιμιμένα καί κανένα σύμπλιον γυναικῶν νά μήν εἶναι εἰς τοῦ λόγου μας, μήτε γυναικες νά κοιμοῦνται εἰς τό μετόχιον, μήτε ἡμεῖς, εἰς γυναικῶν σπήτια. ἀκόμι ὁμολογοῦμεν πῶς ἐλάβαμεν ἀπό τούς πατέρες σιτάρι δανεικόν τάλιες πενήντα καί κριθάρι τάλιες δέκα καί μίαν τάλιαν κουκκία καί μίαν τάλιαν ροβίθια, καί κρομίδια, καί τι ἄλλο, καί ἔτζη πάλιν νά τὰ δίδωμεν ὅλα εὐχαρίστως, ὅταν ἠθέλαμεν ἀλλάξῃ... (Μικροφίλμ KNE/EIE, Πάτμος 1963).

2

Τήν σήμερον πακτόνει τό μετόχιον, ὅπερ ἔχει ἡ καθ' ἡμᾶς Ἱερά Βασιλική τε καί Πατριαρχική Μονή Ἰω(άννου) τοῦ Θεολόγου ἡ ἐν Πάτμῳ, ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ κατὰ τὰς Κολώνας, ὁ τιμιώτατος Κύρ Χ' Ἰωάννου Τριανταφύλου, καθὼς εὐρίσκεται μέ τόν Πύργον, σπίτια, ἐκκλησίαν, χωράφια, ἐλαιοτριβεῖον, κλείσματα, ἀμπέλια, νερομύλους, δένδρα καί μέ τὰ λοιπά, καθὼς διαλαμβάνει τό ἀβαντάριον διά χρόνους ὀλοκλήρους ἔξ, Ν. 6, ὑποσχόμενος νά δίδῃ ἐτησίως πρὸς τήν ἱεράν ἡμῶν μονήν γρόσια χιλιάδας τέσσαρας, Ν. 4000, καί κρομμύδια καντάρια πενήντα Ν. 50 κατ' ἔτος καί λάδι ὀκάδες ἑκατόν Ν. 100 τόν καθέκαστον χρόνον ὥστε ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τῶν ἔξ ἐτῶν θέλει ἐξοφλεῖται ὅλον τό δάνειόν του τό πρὸς τήν ἱεράν ἡμῶν μονήν, ἡ ὁποία κατ' ἔτος ἐκ τοῦ πάκτους τούτου θέλει κλείει τό διάφορον τοῦ δανείου, τὰ δέ περισσεύοντα θέλει τὰ περνᾶ εἰς ξεπεσμόν τοῦ κεφαλαίου, μετά δέ τήν συμπλήρωσιν τῆς ἐξαετίας ὅλα τὰ ἐναπομείναντα θέλει καταμετρᾶ ὁ διαληφθεὶς πρὸς τήν ἱεράν ἡμῶν μονήν. Ὑπόσχεται ἔτι νά μή ζητῇ ἀπὸ τό ἱερόν ἡμῶν μοναστήριον κᾶνένα ἔξοδον καί ἄσπρα διά βόδια καί

ἄλλα ζῶα ἀλλά νά ᾔναι χρεώστης, ὅσα παραλαμβάνει δι' ἄβανταρίου, τοσαῦτα πάλιν νά ἀφίνη μετά τήν οἰκονομίαν του. Πρὸς τοῖς ἄλλοις στέργει ὅσα ἐξοδα ἤθελαν ἀκολουθήσῃ εἰς τό μετόχιον, εἰς τούς μύλους, καί εἰς τό ἐλαιοτριβεῖον, ὅλα νά ᾔναι ἰδικά του. Ἔτι ὑπόσχεται νά καλλιεργῇ καί νά κυβερνᾷ τά πράγματα τοῦ μετοχίου κινητά καί ἀκίνητα ὡς πιστός καί καλός οἰκονόμος, φωταγωγῶν καί τάς ἐκκλησίας, ὑπόσχεται ἔτι νά φυλάξῃ τήν ὑπόσχεσιν τῆς ἐξαετοῦς προθεσμίας ἐδραΐαν καί ἀμετάθετον, χωρίς νά δύναται νά προβάλῃ ἀφορίαν καί ἀκαρπίαν τοῦ μετοχίου, καθὼς καί ἡ ἱερά ἡμῶν μονή δέν θέλει τόν διασεῖσιν ἐκπληροῦντα τάς συμφωνίας του ἐν ὧ τῷ ἐξαετῇ τούτῳ διαστήματι· ἂν ὅμως ἐν τῷ μεταξύ τούτου τοῦ διαστήματος καθέ ἄνθρωπος ὑποκείμενος εἰς θάνατον, ἤθελε τῷ ἀκολουθήσῃ (ὃ μὴ γένοιτο!) νά ἀποθάνῃ, οἱ υἱοὶ καί κληρονόμοι του θέλουσι σταθῇ εἰς τόν τόπον τοῦ ρηθέντος Κύρ χατζῆ, ὡσάν νά ᾔναι ὁ ἴδιος, ἀποπληροῦντες τάς ἄνω ρηθείσας συμφωνίας. Ὅθεν καί εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας ἐγένετο ἡ παροῦσα ἐσφραγισμένη τῇ συνήθει ἱερᾷ σφραγίδι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερᾶς βασιλικῆς τε καί πατριαρχικῆς μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καί βεβαιωμένη παρά τοῦ ἤδη τῆς ἡγουμενείας ἐπιτροπεύοντος, καί ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ διαληφθέντος Κύρ Χ' Ἰωάννου Τριανταφύλλου, ἡ ὁποία αὕτη πακτωσία κατεστρώθη καί ἐν τῷ κώδικι τῆς ἱερᾶς αὐτῆς ἡμῶν μονῆς καί ὑπεγράφη ἰδιοχείρως παρά τῆς εὐγενείας του, εἰς μνήμην διηνεκῇ καί ἰσχύν ἀναφαίρετον.

1828, Σεπτεμβρίου 26

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἱερᾷ Βασιλικῇ τε καί Πατριαρχικῇ Μονῇ Ἰω. τοῦ Θεολόγου, τῇ ἐν Πάτμῳ.

Προηγούμενος Ἰάκωβος ἐπίτροπος τῆς ἡγουμενείας καί οἱ σύν ἐμοί βεβαιοῖ. (Μικροφίλμ ΚΝΕ/ΕΙΕ, Πάτμος 1963).

